

ВПЛИВ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ НА УНІФІКАЦІЮ ЗАКОНОДАВСТВА: ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ

Взятий Україною курс на побудову демократичної правової держави означає, що вона повинна вдосконалювати правову базу для подальшого практичного застосування. Однією з умов створення відповідної системи законодавства є пізнання об'єктивних закономірностей суспільного розвитку, що потребують правового регулювання. Основним засобом формування та вдосконалення цілісної системи національного законодавства є, передусім, законодавча діяльність, яка разом із систематизацією та уніфікацією забезпечить злагодженість та дієвість законодавства, що, у свою чергу, позначиться на якості правового регулювання суспільних відносин. Тому роль законодавця полягає у творенні норм права на основі об'єктивно існуючих суспільних відносин і при цьому передбачаючи та обов'язково враховуючи їх подальший розвиток у напрямку міжнародних стандартів.

Як зазначалося вище, ефективність правового регулювання суспільних відносин залежить від якості правотворчого процесу та всебічного упорядкування діючого законодавства, його інститутів і галузей. Ніякі політичні, національно-державні й юрисдикційні зміни статусу країни не впливають на завдання, прийоми, способи і правила систематизації. Вони залишаються незмінними, єдиними для всіх державних структур при переробці й удосконаленні внутрішнього і зовнішнього законодавства.

На жаль, велика кількість чинних нормативно-правових актів не завжди свідчить про їх якість. Багато законів приймалися швидко та безсистемно, що і дало початок такій проблемі, як суперечливість один одному.

Не викликає жодного сумніву, що законодавство будь-якої цивілізованої держави, в тому числі України, не може функціонувати, якщо воно не є системою, складові якої тісно взаємопов'язані, взаємоузгоджені і взаємовплив яких ретельно регламентується чіткою ієрархічною побудовою [1, с. 3].

У сучасних умовах особливого значення набуває потреба вдосконалення структури українського законодавства. Як зазначає Г. Шмельова, концепція розвитку законодавства України має передбачати створення такої системи законодавства, яка б відповідала сучасним потребам розвитку суспільства і характеризувалася такими показниками, як узгодженість, точність, визначеність, стабільність, динамізм, оглядовість тощо. Майбутнє законодавство України має бути досконалим за змістом і формою [2, с. 47].

Процеси уніфікації та систематизації національного права залишаються актуальними, оскільки вони є певною мірою програмою подальшого розвитку системи законодавства України. Величезний вплив на розвиток вітчизняного законодавства справляє міжнародне право; він посилюється конституційним визнанням пріоритету норм міжнародного права. Однак це не повинно бути просто «сліпим» запозиченням та перенесенням зарубіжних концепцій і норм на вітчизняне законодавство. Такий процес потребує врахування особливостей та специфіки законодавчої діяльності, наукового підходу до розв'язання актуальних проблем правового регулювання.

Систематизація та уніфікація найбільш повно, об'єктивно та реально відображає процес соціально-правового розвитку суспільства на сучасному етапі. Проте їх проблеми, що висвітлені у правовій літературі, з огляду на динамічний розвиток законодавчої нормативно-правової бази, а також різних суспільних відносин, потребують подальшого наукового дослідження та обґрунтування.

Цій проблематиці присвячена не одна праця вчених. Передусім слід назвати таких науковців, як С. Бобровник, О. Богінич, А. Граціанова, О. Зайчук, Л. Луць, Н. Оніщенко, В. Опришко, П. Рабінович та ін.

Метою статті є дослідити вплив систематизації на уніфікацію законодавства, дати характеристику цим процесам, обґрунтувати їх необхідність та довести, що уніфікація законодавства напряду залежить від рівня його систематизації.

Удосконалення нормативно-правової бази є складним процесом, особливе місце в якому займають систематизація та уніфікація, що дають можливість всебічно врахувати характер українського законодавства.

Вирішення цієї складної проблеми, що порушує оптимальні умови правового регулювання, полягає в систематизації. Потреба в ній викликана тим, що завдяки процесу систематизації можна переробити безладдя у величезній системі нормативно-правових актів, забезпечувати їх збалансованість, взаємозв'язок і компактність, позбутися протиріч у законодавстві. Така діяльність особливо нагальна в умовах формування демократичної соціально-правової держави [3, с. 19].

Що ж являє собою систематизація та уніфікація законодавства?

Систематизація законодавства — це засіб реформування, впорядкування законодавства, зведення його до певної внутрішньо узгодженої системи. Шляхом систематизації усуваються недоліки, анахронізми, повторення, застарілі норми тощо [4, с. 307].

М. Литягін звертає увагу на те, що в систематизації законодавства існують правотворчий та інформаційно-правовий аспекти. Систематизація законодавства у справжньому, буквальному значенні є складовою правотворчої діяльності, способом удосконалення законодавства, тоді як у повсякденному її розумінні пов'язана з обліком правових актів, ведення їх контрольного екземпляра, видачею довідок із законодавства; відноситься до сфер правової інформації. Первинна ланка у цьому з'єднанні — систематизація законодавства; правова інформація — вторинна, її функції — забезпечувальні стосовно систематизації законодавства, похідні від неї [5, с. 27].

Необхідність систематизації законодавства зумовлена потребою його вдосконалення, звільнення від застарілих актів і суперечливих норм та усунення правових прогалин. Разом з тим його впорядкування повинно сприяти найбільш ефективному користуванню законодавчими актами, підвищенню рівня правового виховання, юридичної культури населення. Сказане повною мірою стосується і законодавства України, що зумовлюється надзвичайною його складністю і розгалуженістю [6, с. 143].

Уніфікація, у свою чергу, — це зведення певної кількості нормативно-правових актів з одного й того ж предмета регулювання у єдиний акт [4, с. 326].

Уніфікація законодавства багато в чому визначається характером регулювання суспільних відносин, перспективою їх становлення та розвитку. Як правило, погано піддаються уніфікації правові акти, пов'язані з регулюванням специфічно відособлених суспільних відносин, що відображають індивідуальні можливості різних суб'єктів права (трудові відносини, відносини в галузі авторського права тощо) [7, с. 84].

Уніфікація сприяє об'єднанню всіх структурних елементів системи законодавства, зменшує обсяг правового матеріалу, усуває надмірну диференціацію. Вона є своєрідним балансом, противагою процесу систематизації і разом з тим охоплює всі структурні грані діючого законодавства.

Істотною умовою уніфікації є висока «пильність» функціональних взаємозв'язків між різними елементами системи законодавства. Саме функціональна однорідність деяких її ланок значною мірою визначає типологічну розмаїтість у структурному змісті законодавства. Його не можна ототожнювати з типологією «нормативних актів взагалі, а можна говорити лише про їх типологію в тій чи іншій структурі законодавства» [8, с. 51].

Систематизація та уніфікація нормативно-правових актів необхідні перш за все для ведення обліку розвитку законодавства і здійснення контролю над ним, для забезпечення узгодженості та взаємозалежності різних його частин. Ці процеси є важливими умовами правильного з'ясування і застосування норм права державними органами, вони сприяють розумінню законодавства як єдиного цілого. Систематизація й уніфікація забезпечують доступність законодавчої бази для суспільства, вони повинні використовуватися насамперед для забезпечення суб'єкта права необхідною нормативно-правовою документацією. Тому важливість цих процесів не викликає сумніву.

Процес уніфікації та систематизації має неперервний характер і охоплює всі структурні ланки системи законодавства. Його застосування у різних частинах законодавчої бази багато в чому визначається наявністю попередніх умов уніфікації, технікою її здійснення. До таких умов слід віднести високий рівень систематизації законодавства, потребу в уніфікації правового матеріалу в певній галузі суспільних відносин, підвищену «щільність» функціональних взаємозв'язків між різними структурними елементами системи законодавства, їх суперечливість, здатність до уніфікації нормативної бази тієї чи іншої галузі. Тому систематизація є головним методом уніфікації у праві.

Перша із зазначених умов є головною, її суть у загальних рисах зрозуміла. Необхідно лише додати, що вона безпосередньо впливає на рівневу характеристику уніфікації, оскільки розшарування законодавства в результаті впливу процесу систематизації стосується різних його структурних пластів. Відповідно, в одних випадках уніфікованому впливу піддається права матерія окремих нормативних актів, зміст яких поширюється на невелику, специфічну групу суспільних відносин усередині якоїсь галузі. В інших випадках рівень уніфікації може досягати кодифікації нормативних актів, що регламентують галузеві суспільні відносини в цілому. Не виключений і більш високий рівень уніфікації — прийняття конституційних актів [7, с. 82–83].

Сучасний етап розвитку законодавства України пов'язується з необхідністю його систематизації та уніфікації. Це зумовлюється низкою причин та факторів, основними серед яких є:

- необхідність приведення законодавчої бази у відповідність з об'єктивними умовами життєдіяльності суспільства;
- прийняття значної кількості нових нормативно-правових документів нерозривно пов'язане із вирішенням завдання про приведення останніх у непротивічну, єдину, узгоджену систему, здатну регулювати різнохарактерні суспільні відносини відповідно до міжнародних стандартів;
- визнання Української держави міжнародним співтовариством (як суб'єкта міжнародних відносин) пов'язується з проблемою уніфікації національного законодавства відповідно до принципів міжнародного права.

Саме ці та інші фактори і зумовлюють значне підвищення ролі систематизації та уніфікації.

Життєздатність процесу уніфікації залежить від рівня систематизації, хоча вони взаємозалежні: систематизація постійно виступає у ролі «ведучого». Її активність породжує диференціацію правової матерії, а отже, і потенційну потребу в уніфікації. Водночас не слід вважати, що послаблення процесу диференціації зупиняє уніфікаційний цикл. Зовсім ні. Його впливу можуть піддаватися і соціально-правові відносини, яких не торкнулася диференціація. До того ж він здатний переміщуватися у внутрішні прошарки законодавства й одержувати

свій розвиток уже всередині окремих структурних елементів, тобто змінювати рівень і сферу впливу [7, с. 81].

З цього випливає і деяка своєрідність шляхів здійснення уніфікації. Найбільш простий із них передбачає вироблення генеральних розпоряджень, які враховують специфіку декількох різномірних суспільних відносин. Такі положення, як правило, мають міжгалузевий характер й акумулюють у собі загальні принципи регламентації подібних явищ у різних галузях законодавства. Інший шлях уніфікації лежить у площині інституціональних утворень. Він охоплює сферу дії одного чи декількох правових інститутів певної галузі, які прагнуть усунути розбіжності законодавчого регулювання подібних відносин, злити їх чи виробити загальні правила такого регулювання, зберігаючи самостійність кожного з них [7, с. 81–82].

Перш за все це пов'язано з потребою систематизації законодавства, тобто діяльністю державних органів, спрямованою на впорядкування і вдосконалення законодавства, приведення його у логічну, внутрішньо узгоджену, злагоджену систему. Вдосконалення та впорядкування законодавства є характерною ознакою процесу розвитку цивілізованої правової держави. Адже систематизація сприяє звільненню від суперечливих норм, усуненню в законодавстві застарілих норм, правових прогалин. А це, у свою чергу, підвищує ефективність використання законодавчих актів, що, відповідно, позначається на ефективності впливу законодавства на суспільні відносини та якість їх правового регулювання. Отже, систематизація законодавства є тим дієвим інструментарієм, що дозволяє оптимізувати процес формування якісної законодавчої бази, яка б відповідала інтересам громадянського суспільства. Позитивне значення систематизації законодавства має й інший аспект. Вона сприяє доступності законодавства, що є надзвичайно важливим з погляду його правильного застосування, а також зважаючи на актуальність правового виховання та підвищення юридичної культури населення [9, с. 42].

Уніфікація в процесі систематизації є основною ланкою, оскільки є підґрунтям при оформленні існуючого законодавства шляхом об'єднання нормативно-правових актів у певному порядку, без зміни їх змісту, а також здійснює внутрішню перебудову актів, змінюючи зміст предмета правового регулювання. Особливий інтерес для юриспруденції становить процес уніфікації, коли вона виступає прийомом юридичної техніки при систематизації законодавства та виробленні єдиної термінології нормативно-правових актів. У такому вигляді уніфікація впливає на стиль законодавства, рівень його ефективності і внутрішньої будови.

Уніфікація може здійснюватися на рівні субінститутів або підгалузей. В окремих випадках уніфікаційний процес має змішаний характер, якщо його впливу піддаються правові положення різних галузей законодавства, в результаті чого приймаються єдині правові акти спеціалізованого універсального змісту [7, с. 82].

Перший варіант більш прийнятний: уніфікабельності піддається широке коло соціально-правових явищ, що завжди бажано [10, с. 95].

Варто зауважити, що ми спробували показати авторську позицію на те, як систематизація законодавства впливає на його уніфікацію.

Постійний розвиток економічних, політичних, соціальних та інших відносин вимагає від законодавця оптимального врахування якісних змін у законодавчій діяльності.

Ефективність правового регулювання суспільних відносин досягається шляхом не тільки посилення процесу систематизації, а й паралельного інтенсивного розвитку тенденції його уніфікації. У цьому випадку систематизація й уніфікація є двома взаємозумовленими, стримуючими одна одну в системі внутрішніх державних відносин, що не допускають однобічного підходу, привілейованості застосування. Вони пронизують усі сфери суспільних відносин, відображають їх розмаїтість і динамічність, втілюють різні рівні правової регламентації.

Список використаних джерел

1. *Ткаченко О. М.* Від систематизації правотворчості до систематизації національного законодавства / О. М. Ткаченко // Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії та практики. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. — К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1999. — С. 3–13.
2. *Рабінович П. М.* Загальна теорія держави і права : навч. посіб. / П. М. Рабінович, Г. Г. Шмельова, Л. А. Луць. — К. : Ін-т соціальн. дослідж. освіти України, 1993. — 96 с.
3. *Онiщенко Н. М.* Систематизація законодавства в контексті сучасної юридичної науки / Н. М. Онiщенко // Актуальні питання кодифікації законодавства України. — К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2009. — Вип. 1. — С. 19–23.
4. *Законотворча діяльність: словник термінів і понять* / за ред. В. М. Литвина. — К. : Парламентське видавництво, 2004. — 344 с.
5. *Литягин Н. Н.* О систематизации законодательства / Н. Н. Литягин // Финансы. — 2007. — № 8. — С. 25–27.
6. *Опришко В. Д.* Загальнотеоретичні та практичні проблеми систематизації законодавства України / В. Д. Опришко // Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії та практики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. — К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1999. — С. 13–27.
7. *Граціанов А. І.* Процес систематизації та уніфікації законодавства і розвиток правової системи України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / А. І. Граціанов ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — К., 2004. — 185 с.
8. *Поленина С. В.* Научные основы типологии нормативно-правовых актов в СССР / С. В. Поленина, Н. В. Сильченко. — М. : Наука, 1987. — 152 с.
9. *Подковенко Т.* Система законодавства України: стан та шляхи вдосконалення / Т. Подковенко // Підприємництво, господарство, право. — 2005. — № 9. — С. 40–44.
10. *Садиков О. Н.* Унификация как средство совершенствования гражданского законодательства / О. Н. Садиков // Правоведение. — 1972. — № 6. — С. 91–102.

Невмержицька Н. О. Вплив систематизації на уніфікацію законодавства: теоретичне обґрунтування

У статті дана характеристика таким процесам, як систематизація та уніфікації, а також зроблена спроба дослідити вплив цих процесів один на одного. За основу було взято найбільш поширені визначення, а також проаналізовано праці багатьох вчених. Доведено, що уніфікація законодавства залежить від рівня його систематизації. Зроблено висновок, що систематизація законодавства є головним методом уніфікації у праві.

Ключові слова: систематизація, уніфікація, впорядкування законодавства, об'єднання нормативно-правових актів, правове регулювання, розвиток законодавства, міжнародне співробітництво.

Невмержицкая Н. А. Влияние систематизации на унификацию законодательства: теоретическое обоснование

В статье дана характеристика таким процессам, как систематизация и унификации, а также сделана попытка исследовать влияние данных процессов друг на друга. За основу были взяты наиболее распространенные определения, а также проанализированы труды многих ученых. Доказано, что унификация законодательства зависит от уровня его систематизации. Сделан вывод, что систематизация законодательства является главным методом унификации в праве.

Ключевые слова: систематизация, унификация, упорядочения законодательства, объединение нормативно-правовых актов, правовое регулирование, развитие законодательства, международное сотрудничество.

Nevmerzhicka N. Effect of systematization unification of legislation: a theoretical study

This paper focuses on the characterization of such processes as the systematization and unification, and an attempt to investigate the impact of these processes on one, plastic. Relevance of the article due to the fact that the need to improve the law today is very serious. But these processes most thoroughly and realistically reflect the process of legal development of society today. Unification in the process of systematization is the basic unit, as acting basis for the design of existing legislation by combining normative acts in a

certain order, without changing the content, but also has an internal reorganization acts by changing the content of the subject regulations. The main task of systematization and unification process is to improve the legal framework of the country, bringing it to a new level, according to international standards. In addition, these processes contribute to the availability of using the legal framework. The basis of the article was taken by the most common definition, and analyzed work of many scientists. The reasons for the need for systematization and unification of the law. It is proved that the unification of law depends on its level of systematization. The paper concludes that the systematization of legislation is the main method of unification of law.

Key words: classification, unification, streamlining legislation, associations of legal acts, legal regulation, legal developments, international cooperation.

УДК 340.1

*Катерина Валеріївна Николина,
доцент кафедри теорії права та держави
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук*

ПРАВОВИЙ СВІТОГЛЯД: НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО СПРИЙНЯТТЯ

Істотні політико-правові зміни в українському суспільстві, що відбуваються на сучасному етапі, безсумнівно, передбачають існування високого рівня правосвідомості та сформованої правової культури громадян не лише на рівні особистості, а й на рівні суспільства в цілому. При цьому слід констатувати, що вдосконалення ціннісно-нормативного та культурно-ідеологічного значення права як найважливішого соціального регулятора відбувається не лише у зв'язку з професійним здійсненням юридичної діяльності або державно-владних функцій правотворчості чи правозастосування, що безпосередньо пов'язані з правом. Громадянське суспільство на сьогодні демонструє здатність свідомо, послідовно та організовано здійснювати управління суспільно-політичними процесами, контролювати відповідність нормативно-правових приписів змісту, сутності та ідеї права. У цьому контексті очевидним є факт, що право вже давно вийшло за межі класичного позитивістського розуміння як чинного в певному суспільстві права, що розглядається в аспекті його конкретно-визначеного змісту і форми та не вимагає особливого аксіологічного осмислення [1, с. 617].

Сучасна вітчизняна юридична наука останні десятиліття перебуває в процесі переосмислення та вироблення нових підходів до праворозуміння, намагаючись доповнити нормативне визначення права ціннісними, соціологічними, антропологічними аспектами. Відбувається трансформація методологічних основ самої юриспруденції, у ролі об'єктів наукового дослідження все частіше виступають окремі феномени внутрішнього світу людини, що пов'язані зі сприйняттям правової реальності, які відображають взаємозв'язок та взаємовплив відношення «людина — право» саме з позиції ціннісного виміру.

Розвиток будь-якого державно-організованого суспільства потребує вироблення певних ціннісно-нормативних орієнтирів, своєрідної правової ідеології, яка б враховувала традиційні, історично сформовані ідеали права. На нашу думку, саме правовий світогляд як особливий фе-